

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ТЕРНОПОЛЯ ЧАСІВ ВІДБУДОВИ (ДО 1955 Р.)

Рамська Ангеліна,

здобувачка вищої освіти першого рівня
навчання
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: ramska27.06@gmail.com

Науковий керівник: **Ятищук Оксана,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, одне з найбільших міст Західної України, в період після Другої світової війни пережив значні зміни. Після приєднання до УРСР у 1944 році, місто стало частиною відновлювального процесу, який охоплював усю країну. Протягом 1944–1955 років Тернопіль відбудовувався після руйнувань, спричинених війною, та впроваджував нові економічні й соціальні перетворення. У цей час місто поступово відновлювало свою промисловість, інфраструктуру, а також культурне й соціальне життя, яке зазнало значних змін під впливом радянської політики [1].

Важливою складовою відбудови було забезпечення місцевого населення робочими місцями та покращення житлових умов. Зростала кількість промислових підприємств, зокрема фабрик, заводів, які стали основними роботодавцями. Водночас місто розвивало інфраструктуру: будувалися нові житлові квартали, дороги, школи, лікарні. Ці зміни відображали зростання економічної стабільності, яка мала значний вплив на соціальний лад Тернополя [2; 4].

Культурне життя міста також переживало етап відродження. Відновлення театральних, музичних та кінематографічних установ, а також масові заходи стали важливими аспектами життя місцевих жителів. Водночас соціальні процеси, зокрема зростання ролі партійних органів і їх вплив на громадське життя, формували нову ідентичність міста та його мешканців. У цей період з'являються нові культурні інституції, починається формування місцевої інтелігенції, яка активно сприяла розвитку духовної сфери. [3, с. 112].

Тернопіль став важливою частиною радянської України, що відчувала вплив політичних змін, які охоплювали весь союз. Місто активно включалося в загальносоюзний процес, при цьому зберігаючи свої

культурні та соціальні особливості. Тому відбудова Тернополя в цей час є важливим етапом не тільки в історії міста, але й у загальному контексті розвитку радянської України в післявоєнний період [10].

Міжвоєнний період, коли Тернопіль, або «Тарнополь», належав Польщі, був часом мирного розвитку міста. Відновлення після Першої світової війни йшло поступово, і за неповних 20 років місто значно зросло. Тернопіль був багатонаціональним, тут проживали поляки, євреї та українці, кожна з груп мала свої культурні осередки, як-от «Сокіл», «Єврейський Голос», «Молода Громада» та інші. Місто мало багато старовинних архітектурних пам'яток, а інфраструктура постійно вдосконалювалась. У ньому діяли церкви, костели та синагога, а міське життя йшло звичайним європейським ритмом, аж поки не настала осінь 1939 р. [5; 10].

У період з 1939 по 1941 рік місто не зазнавало великих руйнувань, хоча час від часу піддавалося бомбардуванням з боку німців. Радянські війська без бою взяли місто 17 вересня 1939 року, і тому воно не було сильно пошкоджене. Проте після захоплення німцями в липні 1941 р. до березня 1944 р. місто також не зазнало значних руйнувань, хоча соціальна та культурна ситуація змінилася. Найбільше місто постраждало навесні 1944 року, коли було повністю знищене понад 85% забудови через тактику німецької оборони та радянське наступ. Німці, після поразки під Курськом, використали тактику «фортець», коли міста ставали важливими опорними пунктами в обороні. У Тернополі оборонні позиції були зосереджені в підвалах і будівлях, що згодом призвело до великих руйнувань через артилерійські обстріли. Оборонці часто переховувались у підвалах, а після прориву радянських військ місто було практично зруйноване. Після закінчення боїв місто лежало в руїнах, і його відновлення потребувало значних ресурсів. У перші роки після війни адміністративні установи були перенесені до Чорткова. Відновлення промисловості та залізничного сполучення стало пріоритетом, а відновлення соціальної інфраструктури затяглося [1; 6].

Тернопіль став одним із небагатьох міст Західної України, яке було майже повністю знищено під час бойових дій. Відбудова тривала довго, місто втратило свою історичну архітектуру, а на її місці з'явилися радянські забудови. Процес відбудови містив кілька етапів. У перші повоєнні роки все було підпорядковано фронту. Відновлювались промислові підприємства, а також лікарні, школи і культурні заклади. Проте знову відбудовувати місто в його первісному вигляді радянська влада не планувала. В основному відновлювались нові житлові будинки і соціальна інфраструктура. Важливими етапами були 1945–1950 роки, коли на території міста відновлювались важливі культурні установи та парки [2; 3].

Протягом 50-х років відбудова продовжувалась, були побудовані нові приміщення для кінотеатрів, бібліотек, музеїв, та створено соціальну інфраструктуру, наприклад, парки і транспортні системи. Однак, радянська влада також займалась руйнуванням архітектурних пам'яток, як, наприклад, Парафіяльний костел, який був підірваний у 1955 році. Загалом, процес відбудови міста тривав до кінця 60-х, початку 70-х років, коли місто набуло сучасного вигляду, але значно втратило свою історичну атмосферу та архітектуру [2; 9].

Вплив ідеології на культуру був явищем, яке глибоко охоплювало всі сфери суспільного життя в радянський період. Ідеологія та політична пропаганда стали потужними інструментами для формування свідомості громадян. Вони проникали у всі аспекти життя, від політики до культури, і мали значний вплив на творчість, мистецтво, музику та театральне життя. Ідеологія радянського режиму не тільки контролювала зміст культурних продуктів, але й використовувала їх для мобілізації громадян на служіння ідеалам соціалізму та комунізму. Важливим аспектом було те, що культура стала частиною ширшого механізму пропаганди, котрий мав мету перетворити людей у слухняних учасників радянського проекту. Ідеологічний вплив проник до всіх сфер – від освіти до мистецтва, і не міг бути оминутий навіть такою важливою складовою як культура [7; 8].

Радянська влада намагалася поширити свою ідеологічну програму через всі форми культури, щоб створити єдину політичну реальність, яка відображала б соціалістичні цінності. Вона використовувала кінематограф, літературу, музику, театр та інші форми мистецтва для створення нового радянського громадянина, що мав бути відданий партії та її керівникам. Завдяки пропаганді, культура ставала важливим інструментом для формування колективного ідеологічного настрою та суспільної свідомості [1].

Особливо яскраво цей процес проявлявся на території Західної України, де культура мала глибоке коріння в європейських традиціях, і тому процес радянзації був значно складнішим. Проте радянська влада прагнула максимально впливати на всі культурні прояви, щоб підпорядкувати їх власній ідеології. Цей процес також супроводжувався численними політичними заходами, включаючи реорганізацію культурних установ, зміни в назвах вулиць та пам'ятниках, а також знищення незалежних культурних традицій. Водночас, наявність культурних зв'язків із Західною Європою створювала певні труднощі для радянської влади, яка прагнула створити свою власну, «правильну» культуру, відмінну від європейської [2; 3].

До Другої світової війни Тернопіль був важливим культурним центром, який мав багаті традиції у галузі мистецтва, театру та музики. Місто жило активним культурним життям: відбувалися виставки, концерти, театральні постановки, а також художні події, які привертати

увагу численних глядачів і шанувальників мистецтва. Так, важливим культурним осередком став кінотеатр «Уранія», який користувався великою популярністю серед населення. Тут демонструвалися фільми як європейського, так і радянського виробництва, що стали частиною культурного життя Тернополя. Водночас, це було важливим етапом у формуванні культурних впливів з боку різних культурних традицій. Міжвоєнний період для Тернополя став часом розвитку культурних ініціатив, організації мистецьких виставок, які відображали не лише локальні, але й європейські тенденції. Наприклад, на виставках картин можна було побачити роботи відомих художників, таких як Властиміл Гофман, чия творчість відзначалася великим впливом європейського мистецтва [7; 8].

Однак після приходу радянської влади в 1944 р. ситуація змінилася. Радянська адміністрація почала активно впроваджувати свої культурні традиції та інкорпорувати Тернопіль у культурний простір СРСР. Головним інструментом цього процесу стала культурна політика, яка пропагувала радянські ідеї та культ радянських лідерів. На фоні цього почали масово приїжджати митці, артисти та колективи з різних частин Радянського Союзу. Вони проводили численні гастролі та концерти, прагнучи переконати населення в перевагах радянського устрою через культуру. Зокрема, міські сцени відвідали театри з Охтирки, Одеси та Москви. Це дозволяло впливати на культурне середовище Тернополя і змінювати культурні пріоритети [7].

Під час цього процесу, на вулицях міста почали з'являтися нові пам'ятники, які були ідеологічно обґрунтованими. Наприклад, пам'ятник В. Леніну в 1947 році став важливим символом радянської влади, який мав на меті закріпити радянське домінування на території, що до цього була під польським та австрійським впливом. Пам'ятники, як і зміни в назвах вулиць, мали на меті створити нову культурну та політичну реальність, де радянська ідеологія мала домінувати [2, с. 174].

Крім того, були організовані численні святкування на честь важливих радянських дат, таких як 1 травня, 17 вересня або ювілей сталінської доби. Ці події мали в основному політичний характер і відображали радянську пропаганду. Вони були не лише офіційними святами, але й важливими елементами культурного життя. Місцеві установи, школи та культурні організації змушені були активно брати участь у цих заходах, які мали на меті популяризувати радянську ідеологію та систему. Відкриття Вечірнього університету марксизму-ленінізму в 1953 р. стало ще одним прикладом впливу ідеології на культурно-освітнє життя міста. Навчання тут було направлено на поширення ідеології партії та пропагування її основних принципів. Водночас, культурні заходи стали ще більш організованими та підпорядкованими радянській владі. Театри,

музичні колективи та виставки стали інструментами не тільки для розвитку мистецтва, а й для поширення ідеологічних наративів [3].

Релігійна ситуація також не залишалася поза увагою радянської влади. З приходом комуністів і боротьбою з релігією в цілому, почалося закриття храмів та культових споруд, які були замінені на склади чи інші технічні приміщення. Релігійні традиції, які мали глибоке коріння в житті місцевих мешканців, почали зникати під тиском радянської ідеології. Церковні служби стали рідкістю, а школярі активно залучалися до атеїстичних програм [10].

Незважаючи на великі зусилля радянської влади, культура Західної України та Тернополя, зокрема, не могла повністю забути свої європейські традиції. Вона переживала важкі часи, але не зупинилася в своєму розвитку. Власне, навіть під радянським контролем продовжували розвиватися нові форми мистецтва та культури, хоча й під впливом ідеології. Музика, театр та інші мистецькі форми ставали інструментами боротьби, але і водночас зберігали елементи, які важко було стерти, навіть за допомогою пропаганди [10].

Таким чином, можна зробити висновок, що вплив радянської ідеології на культуру Тернополя був значним і багатограним. Культура міста пережила радикальні зміни, починаючи від репресивних заходів проти релігії до активного використання мистецтва як інструменту політичної пропаганди. Але, незважаючи на це, місто зберігало свої культурні традиції та зв'язки з європейською культурною спадщиною, навіть в умовах тиску з боку радянської влади [3].

Висновки. Історія відбудови Тернополя після Другої світової війни стала важливим етапом у формуванні архітектурного та культурного вигляду сучасного міста. Одним з перших кроків у відновленні стало створення нових будівель та об'єктів інфраструктури – шкіл, лікарень, адміністративних та житлових будинків. Освіта перестала бути елітною і доступною лише для обраних, а стала обов'язковою для всіх верств населення. Відкриття нових навчальних закладів стало важливим кроком у тому, щоб радянська ідеологія та соціалістичні цінності стали частиною повсякденного життя, а саме освітнє середовище стало основою для формування нового покоління радянських громадян. Водночас, на територію Тернополя почали прибувати нові мешканці з інших регіонів Радянського Союзу, зокрема з Росії та східних областей України. Це призвело до певної змішаної культури, де елементи різних народів, особливо російського, почали активно домінувати, що відобразилось на культурному вигляді та соціальному житті міста.

У культурному житті міста відбулися значні зміни. Найпершими і найбільш видимими з них стали зміни в напрямках культурної діяльності та мистецького вираження. Ідеологія радянського світогляду, яка ставала основою нової культури, знайшла своє відображення в театрах, школах,

музичних колективах та пресі. Зокрема, у театральному житті міста почали виступати колективи з Москви, Києва та Ленінграду.

Вулиці міста також пережили трансформацію: старі назви, пов'язані з місцевою історією та культурою, були замінені на нові, що відображали радянську ідеологію. Назви вулиць, такі як Леніна, Маркса, Пушкіна, не мали жодного відношення до історії Тернополя, проте вони стали символами радянської влади та її ідеалів. Пам'ятники, монументи та інші знакові об'єкти також почали змінюватися: одним з них стало озеро, яке отримало нову назву – Комсомольське, що також відображало радянський дух часу. Ці зміни, на перший погляд, могли здаватися лише косметичними, однак вони стали частиною стратегічної мети радянської влади – створити абсолютно нову ідентичність для цього регіону, перетворивши його на важливу частину великої радянської імперії.

Крім того, у повоєнний період у Тернополі значно змінився медіапейзаж. Видавництво «Вільне життя», яке стало єдиним періодичним виданням в місті, стало потужним інструментом політичної пропаганди. Однією з головних мішеней стали представники українського підпілля, яких преса зображала як ворогів радянської влади. Це була частина системної кампанії, спрямованої на усунення будь-яких форм опору режиму.

У результаті всіх цих змін, Тернопіль поступово перетворився на типовий радянський обласний центр, що відрізнявся від колишнього міста значними архітектурними та культурними трансформаціями. Старі традиції, звичаї, мови та символи були витіснені на користь нових, радянських. Місто стало невід'ємною частиною радянської машини, де ідеологія, культура та соціальна структура були тісно переплетені. Однак, незважаючи на те, що радянська влада прагнула повністю переробити місцеву культуру та соціальну структуру, цей процес не був абсолютно успішним. Як показують дослідження, вплив радянської ідеології на Тернопіль залишив глибокі сліди, але не зміг стерти всі культурні традиції та особливості, які були характерні для цього регіону.

Таким чином, можна сказати, що період відбудови після Другої світової війни в Тернополі став важливим етапом у його історії, який залишив свій відбиток на архітектурному вигляді та культурному середовищі міста. Зміни, які відбулися в цей час, не були випадковими, і вони мали глибокий і комплексний характер. Це була епоха, коли місто стало частиною великої радянської імперії, і кожен аспект його життя – від освіти до мистецтва – був підпорядкований ідеології. Проте, незважаючи на численні зміни, Тернопіль зберіг свою унікальність та культурну спадщину, що дозволяє досліджувати цей період як важливий етап у розвитку міста, котрий ще потребує глибшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бліхар Є. Моє життя. Мій Тернопіль. Тернопіль: «Джура», 2015. 144 с.
2. Видання Тернопільщини початку 20 століття. URL: <https://ternopil.one/uk/eternal/vydannya-ternopilshhyny-pochatku-20-stolittya-3870> (дата звернення: 18.02.2025).
3. Гуменний С. Вплив радянізації та декомунізації на архітектурне обличчя міст і містечок Тернопільської області (на прикладі м. Тернопіль, м. Заліщики та смт Скала-Подільська) у 1939 – на початку XXI ст. Місто: історія, культура, суспільство. 2017. № 1. С. 166–195.
4. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2010. 296 с.
5. Дуда І. М. Тернопіль. 1944–1994. Історико-краєзнавча хроніка. Частина ІІ. Тернопіль. Навчальна книга Богдан. 2018. С. 8–67.
6. Ельторт Б. Б., Лопата В., Г., Чернявський Ф., Ф. Тернопіль: історико-краєзнавчий нарис. Львів: «Каменярь», 1979 р. С. 49–71.
7. Історія міста. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/about/istoriya-mista/> (дата звернення : 15.02.2025).
8. Кінематограф на Тернопільщині. URL: <https://irp.te.ua/kinematograf-na-ternopilshhyni/> (дата звернення: 18.02.2025).
9. Любомира Бойцун. Музичне життя Тернополя. URL: http://www.ji.lviv.ua/n63texts/bojcun_muz_zhyttya.htm (дата звернення: 18.02.2025).
10. Любомира Бойцун. Театральне життя Тернополя. URL: http://www.ji.lviv.ua/n63texts/bojcun_teatralne_zhyttya.htm (дата звернення: 18.02.2025).
11. Окаринський В. Тернопіль: місто, люди, історія (від давнини до 1991 року). Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2017. 512 с.